

Inhoud

Proloog 9

- 1 De donkere tuinhommel 29
- 2 Een hommelaar 45
- 3 De warmbloedige hommelaar 57
- 4 Een korte geschiedenis van de bij 70
- 5 De weg naar huis terug vinden 81
- 6 Smeerwortel en geurende pootjes 95
- 7 Tasmaanse duivels 107
- 8 Quinn en Toby, hommelsnuffelhonden 130
- 9 Bijenoorlogen 148
- 10 Koekoekshommels 157
- 11 Bijenvijanden 166
- 12 De bloemetjes en de bijtjes 184
- 13 Doet omvang ertoe? 198
- 14 Ketchup en Turkse immigranten 216
- 15 Chez les bourdons 240
- 16 Een liefdadigheidsorganisatie uitsluitend voor hommels 263
- 17 De terugkeer van de koningin 285

Latijnse en Nederlandse hommelnamen 305

Dankwoord 307

Register 309

Proloog

Mijn belangstelling voor hommels en andere insecten dateert van toen ik zeven jaar was en we met ons gezin van een kleine twee-onder-een-kapwoning aan de verstedelijkte rand van Birmingham verhuisden naar het dorpje Edgmond in Shropshire. Mijn vader, een onderwijzer, was opgegroeid in de buurt van het marktplaatsje Newport en erop gebrand zijn twee zoons een goede scholing mee te geven. Newport had – en heeft nog steeds – een uitstekend gymnasium, de school waar mijn vader op had gezeten en waarvan hij hoopte dat mijn broer en ik ernaartoe zouden gaan, gesteld dat we voor het toelatingsexamen zouden slagen.

Op mijn zevende gaf ik niet veel om school, maar ik was dol op ons nieuwe huis. Achteraf bezien was het nogal lelijk, met een pokdalige grindstuclaag en een afzichtelijke uitbouw met een plat dak, maar jongetjes maken zich niet druk om dat soort dingen. Het was een vrijstaand huis met een veel grotere tuin dan ik gewend was. Je had er grote bloembedden, appel- en damastpruimenbomen, een vijver, twee oude houten schuren vol spinnenwebben met enorme spinnen waar ik de kriebels van kreeg, en voor mijn vader genoeg ruimte voor een fijne moestuin. Nog mooier was dat zich aan de overkant van het huis het platteland uitstreckte. Ik hoefde de dorpsstraat maar over te steken en over een stenen muurtje te springen en ik bevond me al op een enorme weide met

Een verhaal met een angel

een prachtige paardenkastanje om in te klimmen. Op warme zomerdagen stond daaronder vaak een grijsgevekt, nukkelig paard zenuwachtig met zijn staart de vliegen weg te zwaaien, klaar om te bijten en te trappen. In de lente wemelde het in de boom van de hommels die op de roomkleurige en roze kaarsen afkwamen. Het grote aantal bijen* betekende dat de bloemen aan het einde van de zomer veranderden in een overvloed aan wilde kastanjes, waarmee mijn vriendjes en ik, verstopt in het dichte groen van de kruin, voorbijgangers bekogelden.

Mijn vader interesseerde zich maar matig voor bloemen; ik mocht van hem planten wat ik wilde, dus pootte ik lavendel, vlin-derstruik en kattenkruid om hommels en vlinders te lokken. Ik leidde een kamperfoelie langs een van de oude schuren omhoog als voedselbron voor nachtvlinders en plantte een mannelijke wilg om de bijen aan het begin van de lente van eten te voorzien. Ik legde een grote rotstuin aan van oude bakstenen die ik van een vervallen boerengebouw achter de akkers haalde en in een knapzak meenam. Onderin liet ik openingen vrij zodat hommels zich erin konden nestelen en ik beplante de bovenkant met gewone rolklaver, zodat er bloemetjes waren voor de bijen en smakelijke blaadjes voor de rupsen van het icarusblauwtje. Ik groef een grotere vijver en deed er allemaal watersalamanders, stekelbaarsjes en allerlei andere soorten dieren uit het plaatselijke kanaal in.

Ik heb geen flauw benul van wie ik dat allemaal heb. Mijn vader was leraar geschiedenis en kan tot op de dag van vandaag de Engelse monarchen sinds Willem de Veroveraar in de juiste

* Hommels zijn zo nauw verwant aan bijen dat ze in de taxonomie niet als aparte groep worden beschouwd, maar als grotere, sterker behaarde bijen. De auteur spreekt daarom, voor de variatie en ondanks mogelijke verwarring, soms van bijen terwijl van hommels sprake is. (Noot van de vertaler)

Proloog

volgorde opzeggen, inclusief jaartallen, en de ouderdom van een gebouw vaststellen aan de vorm van de ramen of de pinakels. Maar geef hem een hommelmot en zijn kennis laat hem in de steek (hoewel ik heb geprobeerd hem die bij te brengen). Mijn moeder was gymlerares, kon uitstekend overweg met een roundersbat en een tenniseracket, en was erg competitief ingesteld, maar ze had totaal geen belangstelling voor de natuur. Ze moest niets hebben van enge kriebelbeestjes en was doodsbang voor spinners. Dus moest ik me alles zelf bijbrengen, waarvoor ik een scala aan fauna's en natuurgidsen gebruikte die mijn ouders me graag gaven; mijn vader hield van alle soorten boeken.

De enige volwassene van wie ik me kan herinneren dat ze mijn belangstelling actief heeft aangemoedigd was een lerares van de lagere school, de fantastische juffrouw Scott. Ze was kort en stevig, met dik, bruin, krullend haar, en omdat ze zo'n kort lontje had, had ze de neiging bevelen en vermaningen te blaffen. Mijn klasgenootjes en ik waren in het begin doodsbang voor haar; we waren tot dan toe juist van die lievige, aardige lagereschooljuffen gewend geweest. Maar we beseften al gauw dat ze een vrolijke twinkeling in haar ogen had en dat de strenge façade die ze ophield niet meer was dan dat: een façade. Bovendien vond ze het heerlijk om er met ons op uit te trekken, op zoek naar beestjes; ze liet ons zien hoe je bomen aan de hand van de bladeren kon determineren en hoe je een val voor kevers kon zetten. Ze zocht vooral graag met een schepnetje beestjes in het water. In mijn herinnering lijkt het alsof we elke dag met een schepnetje naar het kanaal gingen (en alsof de zon altijd scheen). Ons klaslokaal stond al snel vol jampotjes met kikkervisjes, schaatsenrijders, wrede libellenlarven, geelgerande watertorren, duizendpoten, spinnen en nog veel meer. De libellenlarve was mijn favoriet. Het lelijke, bruine, korte en dikke schepsel hield zich roerloos schuil op de bodem van een pot tot het iets te eten kreeg. Elke dag gooi-

Een verhaal met een angel

den we er een kikkervisje of een worm in en keken we rillend van afgrijzen toe hoe de kop van de larve zich uitvouwde tot een telescopisch pincet, waarmee hij zijn nietsvermoedende prooi greep en verslond.

De lente erna begonnen mijn pogingen om in het wild levende dieren te lokken daadwerkelijk vruchten af te werpen. Ik zag grote hommelmkoninginnen die nog maar net hadden overwinterd zich te goed doen aan wilg en longkruid. De diertjes hadden een maand of zeven geslapen, sinds juli het jaar ervoor, dus het lentebanket dat ik ze had bereid was bijzonder welkom. Waren ze verzadigd, dan zochten ze laag over de grond vliegend naar een geschikt gat om in te nestelen. Het viel me op dat een kleine-aardhommelmkoningin de ruimte onder een van de schuren inspecteerde. Die moest haar zijn bevallen, want weken later kwamen de kleinere werksters tevoorschijn, die naar buiten vlogen om voedsel te verzamelen en een halfuur later terugkeerden met enorme bollen felgeel stuifmeel aan hun pootjes. Ik kon er uren naar kijken en zag het nestverkeer steeds drukker worden naarmate het seizoen vorderde, terwijl het aantal werksters snel toenam. Geen enkele bij maakte aanstalten zich te nestelen in de nestkamers die ik speciaal voor dat doel in de rotstuint had aangebracht.

Terwijl de zomer naderde begon de tuin te krioelen van het leven. De vlinderplant zat vol kleine vossen, dagpauwogen, grote en kleine koolwitjes, zweefvliegen en hommels. Op het oppervlak van mijn nieuwe vijver streden schaatsenrijders en schrijvertjes om territoria en een forse keizerlibel nam zijn intrek in een grote kattenstaart aan de rand. De libel kwam zoemend tevoorschijn om andere vliegende insecten te vangen, die hij midden in hun vlucht met zijn borstelige poten ving, en verjoeg alle andere libellen die zich op zijn jachtterrein waagden. Tot op de dag van vandaag verbaas ik me erover hoe snel al die insecten in een tuin opduiken zodra je ze ook maar een beetje aanmoedigt.

Proloog

Op een keer trof ik na een zware zomerse bui een aantal doorweekte hommels aan, die zich aan de vlinderstruik vastklampten. Ik besloot ze te drogen. Helaas voor de bijen was ik nog iets te jong om dergelijke praktische zaken te doorgronden. Achteraf bezien was de föhn van mijn moeder pakken en ze zachtjes droog blazen misschien de verstandigste keuze geweest. In plaats daarvan legde ik de versufte diertjes op de warme plaat van het elektrische fornuis, deed er een laagje keukenpapier op en zette de plaat op een lage stand. Omdat ik jong was, werd ik het wachten tot ze waren opgewarmd beu en ging ervandoor om mijn valse woestijnratjes te voeren. Helaas ging mijn aandacht pas weer naar de bijen uit toen ik de rook opmerkte. Het papier had vlam gevat en de arme dieren waren helemaal verkoold. Ik kon wel door de grond gaan. Mijn eerste poging om hommels te beschermen was op een ramp uitgedraaid. Het voorspelde weinig goeds, maar ik had tenminste geleerd dat er een bovengrens is aan de temperatuur waarbij hommels zich prettig voelen. Zoals we nog zullen zien, verklaart dat waarom er zo weinig hommels in Spanje voorkomen.

Ik was een groot liefhebber van de boeken van Gerald Durrell, vooral die over zijn jeugd op Corfû, waar hij allerlei opwindende dieren verzamelde en in zijn slaapkamer hield. Hij had uilen, slangen en schildpadden. Nog beter was dat hij nooit naar school hoefde (hij kreeg thuis les van een excentrieke privédocent die zwaardvechten een stuk interessanter vond dan algebra). Hij had zelfs een ezel om al zijn vlindernetjes en jampotjes te dragen. Stikjaloers deed ik mijn best om in zijn voetsporen te treden, waarbij ik me moest behelpen met de iets alledaagsere fauna van Shropshire. Ik zeurde mijn arme ouders aan het hoofd over een hele reeks dieren die ik wilde, te beginnen met cavia's, konijnen, hamsters en muizen. Mijn broer en ik gingen ongenadig net zo lang door tot we van onze ouders een hond moch-

Een verhaal met een angel

ten, een schattige, zwarte, gekruiste labradorpuppy die we, met een totaal gebrek aan fantasie, Spot noemden, naar de witte vlek op haar rug. Toen ze groter werd verdween de vlek al snel, waardoor haar naam soms tot verwarring leidde. Maar ze was een ongelofelijk lieve hond die alles toeliet, ons onophoudelijke geplaag pikte en een trouwe metgezel werd op onze uitstapjes op het platteland.

Toen het nieuwe van mijn traditionele huisdieren af was, stapte ik over op exotische tropische vissen, luipaardkikkers, roodwangschildpadden, kousebandslangen en anolissen. Ik had een eigen slaapkamer met uitzicht op de kastanjeboom en vulde mijn kamer met zelfgemaakte dozen en aquaria waaruit zelfs de domste dieren geheid ontsnapten. Mijn kousebandslangen bevonden zich vaker buiten hun terrarium dan erin. Wanhopig probeerde ik het deksel er met plakband op te houden, met jammerlijke gevolgen. Een van de slangen slaagde er desondanks in het deksel omhoog te duwen, maar raakte zo hopeloos verstrikt in het plakband dat ik er uren over deed om hem los te krijgen. Ik legde me erbij neer dat ik geregeld naar een ontsnapt dier op zoek moest en het is heel goed mogelijk dat zich onder de vloerdelen van dat huis nog steeds een ontsnapt dier ophoudt.

Ik kreeg voor mijn verjaardag een keer een kleine volière voor in de tuin, waar ik grasparkieten en een paartje prachtige Chinese dwergkwartels in hield. Nu ik volwassen ben vind ik het wreed om vogels in een kooi te houden (vooral grote papegaaien in kleine binnenkooien), maar als jongetje werd ik niet door dat soort sentimenten gekweld. Ik vond het heerlijk om in de volière te zitten terwijl de vogels om me heen vlogen. Het duurde niet lang of de parkieten kregen jonkies, zodat ik mijn zakgeld kon aanvullen door het overschot te verkopen (ook de kwartels legden meer dan genoeg eieren, maar die kwamen nooit uit). Jonge parkietjes zijn opvallend lelijke, kale beesten met een veel te grote kop. Ge-

Proloog

woonlijk krijgen ze al snel veren en worden ze veel schattiger, maar één kuiken leek daar niet toe in staat en bleef nagenoeg kaal, ook toen hij al wat ouder was. Uiteindelijk probeerde hij het nest te verlaten en sprong eruit, waarna hij als een baksteen naar beneden viel. Onverzettelijk klauterde hij door zijn snavel en zijn poten te gebruiken langs het gaas naar boven, waar hij naast de andere parkieten op de hoogste stok ging zitten. Af en toe stortte het arme beestje zich dapper met zijn kleine roze vleugeltjes fladderend omlaag en smakte hij opnieuw op de grond. Hij leefde nog ongeveer een halfjaar, maar maakte geen kans toen het winter werd.

De verantwoordelijkheid die ik op me had genomen leidde tot een onrustbarend hoog sterftecijfer. Op een zondagochtend stond mijn moeder in de keuken een van haar legendarische pasteien in elkaar te draaien (ze is een uitstekende, zij het erg traditionele kok, want ze serveert altijd maaltijden met veel vlees en aardappelen en groenten, gevolgd door machtige, warme toetjes, zoals *fruit crumble* of rozijnenpudding met custardvla). Ik moet weinig omhanden hebben gehad en haar voor de voeten hebben gelopen, want ze wees me erop dat het aquarium op mijn kamer nodig schoongemaakt moest worden: het glas was groen uitgeslagen van de algen, waardoor je de vissen nauwelijks kon zien. Even later, terwijl ik met mijn hand diep in het warme water gehoorzaam het glas aan de binnenkant van het aquarium schoonwreef, riep mijn moeder naar boven: ‘Dave... wat brandt daar? Je bent toch niet weer lucifers aan het afstrijken, hè?’

Voordat ik met schrobben was begonnen had ik het elektrische verwarmingselement in zijn watervaste glazen omhulsel uit het aquarium gehaald en op zijn kant op een kast gelegd. Het was niet in me opgekomen de stekker eruit te trekken. Omdat het element niet in het water lag, was het heet geworden en had het zich in de bovenkant van de kast gebrand. (Ik ben er nooit

Een verhaal met een engel

achter gekomen hoe mijn moeder dat zo snel van zo grote afstand heeft kunnen ruiken.) Zonder erbij na te denken tilde ik het element aan het snoer op en gooide het in het aquarium. Heet glas en koel water gaan natuurlijk niet goed samen, dus het omhulsel spatte met een knal uit elkaar, met als gevolg dat het elektrische element aan het water werd blootgesteld en al mijn vissen werden geëlektrocuteerd. Ze sidderden en stuiptrekten in het water (gelukkig stak ik mijn hand er niet in om het verwarmingselement eruit te halen). Tegen de tijd dat ik de stekker uit het stopcontact had gehaald waren ze allemaal morsdood.

Er deden zich nog veel meer van zulke rampen voor. Misschien wel de meest traumatische betrof mijn kwartels. De schattige diertjes scharrelden over de bodem van de volière, schrapend naar voedsel. Het mannetje had een prachtige zwart-witte tekening op zijn kop, met bovenop een werkelijk schitterende pluim. Het vrouwtje zag er saaier uit, maar had wel mooie donkere spikkeltjes over haar hele lijfje. Ze waren onafscheidelijk en gedroegen zich alsof ze aan elkaar vastgelijmd zaten. Vaak maakten ze elkaars verrendek schoon. Ik was er meer aan gehecht dan aan de parkieten, waarvan ik eigenlijk vond dat het schorre, onhandige en opzichtige beesten waren (misschien was mijn beeld gekleurd doordat ze me zo fel pikten wanneer ik ze oppakte). Nu is het in de winter erg koud in het graafschap Shropshire, zoals mijn kale parkiet al snel ontdekte. Het ondergaat niet de invloed van de ver weg gelegen warme zee en vaak wordt er de laagste nachttemperatuur van heel Engeland gemeten. Na een wel erg koude nacht ging ik 's ochtends vroeg naar buiten om de vogels in de volière te voeren, waar ik tot mijn verrassing zag dat de kwartels door de parkieten werden belaagd. Ze lagen op de besneeuwde grond te worstelen, elk met twee of drie parkieten erbovenop, die met hun scherpe puntsnavels genadeloos aan hun veren rukten. Ik ging gauw naar binnen en verjoeg de parkieten. De arme kwartels konden amper

Proloog

staan, maar waren nog springlevend. Ik pakte in elke hand een vogel op en nam ze mee naar binnen. Op de keukenvloer werd me duidelijk wat het probleem was. Ze vielen om wanneer ze probeerden te gaan staan. Nadere inspectie bracht aan het licht dat ze geen tenen meer hadden; ze hadden 's nachts allebei last gekregen van bevroeringsverschijnselen, waardoor die er simpelweg af waren gevallen. Hun pootjes eindigden in stompjes, waardoor ze niet meer konden staan en lopen. Ik was radeloos en wist niet wat te doen. In een vlaag van wanhoop probeerde ik van boetseerlei en luciferhoutjes protheses te maken, maar dat was geen succes, dus legde ik de vogels, die nog met hun nieuwe protheses worstelden, met wat voer in een kartonnen doos en ging naar school.

Toen ik weer thuiskwam was de situatie er niet veel beter op geworden. De tenen van de vogels waren niet op wonderbaarlijke wijze weer aangegroeid en de beestjes waren er evenmin achter gekomen hoe ze hun nieuwe klei-met-luciferhouten pootjes moesten gebruiken. Ze lagen daar maar gewoon te liggen en zagen er nog iets zwakker uit. De harde werkelijkheid drong tot me door: de kwartels zouden nooit meer beter worden. Ze konden niet worden opgelapt. Ik had me indertijd vreselijk schuldig gevoeld toen mijn kale parkiet dood was gevoren, want een snellere dood zou veel minder onaangenaam zijn geweest. Met dat idee in mijn achterhoofd besloot ik dat er maar één ding op zat.

Ik weet niet waarom ik er op dat moment niet voor koos de hulp van mijn ouders in te roepen om de arme vogels naar de dierenarts te brengen. Een snelle, dodelijke injectie zou de verstandigste oplossing zijn geweest, maar kleine jongetjes denken niet logisch na. In plaats daarvan haalde ik de bijl van mijn vader uit de schuur. Zelfs voor een volwassene was het een grote bijl, en voor mij natuurlijk al helemaal. Ik nam de vogels mee naar het achterste deel van de tuin en legde ze naast elkaar op het